

YANGI O'ZBEKISTON MA'NAVIY POYDEVORINI MUSTAHKAMASHDA YUSUF XOS HOJIB MA'NAVIY MEROSINING O'RNI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15674060>

I.N. Axatov,
Alfraganus universiteti
“Xalqaro munosabatlar va tarix”
kafedrası o'qituvchi.
ilhom.ahatov85@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi kunda mamlakatimizda “Yangi O'zbekiston” g'oyasi asosida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar zamirida nafaqat iqtisodiy va siyosiy, balki ma'naviy-ma'rifiy yuksalish ham muhim o'rin tutishiga e'tibor qaratilgan. Zero, jamiyat taraqqiyotining asosi bu – xalqning ma'naviyati, tarixiy xotirasi va milliy o'zligidir. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, Yangi O'zbekistonning ma'naviy poydevorini mustahkamlashda buyuk ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan bebaho ma'naviy merosga murojaat qilish g'oyat muhim o'rin tutishi izohlangan. Bu borada Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig” asariga murojaat qilingan.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, Uchinchi Renessans, Yusuf Xos Hojib, Qutadg'u bilig, ma'naviy meros, allomalar, ta'lim-tarbiya, ilm-fan.

THE ROLE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF YUSUF KHOS KHOJIB IN STRENGTHENING THE SPIRITUAL FOUNDATION OF THE NEW UZBEKISTAN

I.N. Axatov,
Lecturer, Department of International Relations and History, Alfraganus
University

Abstract. Today, in our country, the large-scale reforms being implemented on the basis of the idea of "New Uzbekistan" are based not only on economic and political, but also on spiritual and educational uplift. After all, the basis of the development of society is the spirituality, historical memory and national identity of the people. From this point of view, it is of great importance to turn to the invaluable spiritual heritage left by our great ancestors in strengthening the spiritual foundation of New Uzbekistan. Among this spiritual heritage, Yusuf Khos Hojib's work "Kutadgu bilig" occupies a special place.

Keywords: New Uzbekistan, Third Renaissance, Yusuf Khos Hojib, Kutadgu bilig, spiritual heritage, scholars, education, science.

KIRISH

O'rta Osiyo allomalarining axloq-odob, ma'naviyat va ma'rifat borasidagi qarashlari hamda g'oyaviy tarbiyani shakllantirish yo'llari bugungi taraqqiyotimizda ham, yosh avlod tarbiyasi va kelajagi uchun ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ularning hayotiy tajribalari, jamiyatda insonning tutgan o'rni, g'oyalar haqidagi purma'no fikrlari har bir o'sib kelayotgan yosh avlod g'oyaviy-siyosiy madaniyatining shakllanishida muhim o'rin egallaydi.

“Qutadg'u bilig” XI asr so'z san'atining nodir namunasi bo'lib, unda o'z davrining ilg'or ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy masalalari badiiy talqin qilingan, turkiy xalqlar tarixi, madaniyati, ilm-fani, urf-odat va an'analari, turmush tarzi, qadriyatlari xususida batafsil ma'lumot berilgan. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig” asari taxminan, 1069-1070-yillarda yozilgan va unda axloqiy g'oyalar, adolat, to'g'rilik, aql va taqvo kabi fazilatlar bayon etilgan. Bu adabiy yodgorlik nafaqat o'zbek adabiyotining qadimgi ildizlarini, balki xalqning madaniy va ma'naviy rivojlanishining poydevorini tashkil etadi.

TADQIQOTNING ASOSIY NATIJALARI

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig” asari aql va adolat, baxt-saodat, farovonlik haqida gapirib, do'stlik, halollik, rostgo'ylik, kamtarlik, odillik kabi insoniy xislatlarning shaxs kamolotida muhim o'rin egallashi uqtirilgan. Unda ham inson hayoti va faoliyatining birlamchi asosi ta'lim-tarbiya va bilim egallash deb eslatiladi. U g'oyaviy tarbiyani (fikir tarbiyasini) faqatgina ilm-fan va ma'rifat bilan sog'lomlashtirish mumkinligini ta'kidlaydi. Yusuf Xos Hojib bilimni zulmat ichidagi nurafshon mash'alaga o'xshatadi. Uning fikricha, nutq madaniyati shaxsning bilimdonlik va ma'naviy komillik darajasini belgilab beradi, insonni ulug'laydi¹.

Yusuf Xos Hojib ijodiy merosidan bugungi kunda foydalanish zarur bo'lgan qismlaridan biri ilmni to'g'ri yo'lga sarflash, uni jamiyat va davlat manfaatlari yo'lida ishlatish masalasidir². Yusuf Xos Hojib ilm-fanni egallashni targ'ib etibgina qolmaydi, uni hayotdga tadbiq etish, amalda qo'llay bilishga ham da'vat etadi³. Ilm-fanning barcha sohalarida muntazam Uchinchi Renessansga poydevor qo'yish yosh avlodni yurtimizdan yetishib chiqqan buyuk mutafakkirlar, allomalar tomonidan yaratilgan adabiy-badiiy meros bilan tanishtirishdan boshlanadi. Bu jarayon ayniqsa ijtimoiy-gumanitar fanlarga alohida e'tibor qaratishni talab etadi⁴.

Umuman olganda, Uchinchi Renessansga poydevor qo'yilishi 2016-yilning dekabr oyi so'ngida, yurtimiz ilm-fani fidoyilari – akademiklar bilan bo'lgan uchrashuvda boshlangan edi. Shavkat Mirziyoyev prezidentlik faoliyatining ilk

¹ Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. Қадимий ҳикматлар тўплами. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. – 312 б.

² Muhamedov A.A. Uchinchi Renessans poydevorini yaratishda Yusuf Xos Hojib falsafiy merosidan foydalanish istiqbollari //“XXI asr: fan va ta'lim masalalari” ilmiy elektron jurnali. №1, 2024 yil ISSN: 2181-9874 SJIF 2022.-B. 66-69.

³ Muhamedov A.A. Yusuf Has Hacib'in Bilimsel Mirasının Sosyo-Felsefi Analizi. Istanbul. “Neyzen kitap “ 2024. – 170 s.

⁴ Ochilova D. O'zbekistonda ijtimoiy-gumanitar fanlarning rivojlanishida ijodiy ziyolilarning o'rni (1985-20021yy): tarix fan. nomz. ...diss. – Toshkent, 2023.

davridanoq ilm-fan rivojisiz hamda jamiyat a'zolarining ma'naviy darajasiz mamlakatni rivojlantirib bo'lmashligiga alohida e'tibor qaratdi.

“Hukmdorlarning qaysi birida bilim bo'lsa, bilimga e'tibor kuchli bo'lsa, o'sha yaxshi, ezgu ishlarni amalga oshiradi, mamlakatda qonun-tartibotlarga, adolat va bunyodkorlikka rivoj beradi”⁵. Yusuf Xos Hojib “Qutadg'u bilig” asarida ana shunday deb yozgan edi. Ulug' ijodkorning bunday xulosaga kelishi o'z-o'zidan bo'lmagan. U turli davrlarda yashab o'tgan ko'plab hukmdorlarning tarixini, taqdirini o'rgangan, yurt uchun, xalq uchun qilgan ezgu ishlaridan shunday xulosa chiqargan. Haqiqatan ham, hukmdor ilm-fanni qadrlaydigan, bilimdon inson bo'lsa, mamlakat yuksak taraqqiyotga erishgan, unda insonlar baxtli hayot kechirishgan, yurt obod bo'lgan.

Yusuf Xos Hojib tomonidan yozilgan “Qutadg'u bilig” (“Saodatga eltuvchi bilim”) asari davlat boshqaruvi, adolatli hukmdor, axloqiy-ijtimoiy tartiblar va inson fazilatlariga oid chuqur falsafiy qarashlarni o'z ichiga oladi.

Asarda muallif davlatning to'g'ri boshqarilishi, ijtimoiy muvozanat va insoniy munosabatlar haqida chuqur falsafiy fikrlarni ilgari suradi. Yusuf Xos Hojib boshqaruv tizimining asosi bu — adolat, donolik, mehnat va saodat ekanligini takror-takror ta'kidlaydi.

Asarning bosh qahramonlari:

Kuntug'di elig – ko'ni to'ru (chin adolat), adl timsoli – podshoh lavozimidadir.

Oyto'ldi – qut (baxt), davlat timsoli – vazir lavozimidadir. O'gdulmish – uqush (zakovat), aql timsoli – vazirning o'g'lidir. O'zg'urmish – afiyat, qana'at timsoli – O'gdulmishning qarindoshidir. Asarda ular o'rtasida savol-javob, munozara kechadi.

Yusuf Xos Hojib ana shu qahramonlarning savol-javobi, suhbatlari orqali o'zining ilg'or falsafiy qarashlarini, jamiyatni adolat bilan boshqarish, kishini tugallikka yetaklovchi fikrlarini bayon etadi, kishilar orasidagi insoniy munosabatlar, axloq-odobdan saboq beradi⁶.

Yusuf Xos Hojib e'tibor qaratgan asosiy axloqiy masalalardan biri tarbiyadir. Bunda asosiy o'rinda oila va farzand tarbiyasi turadi. Ushbu masalaga Sharqda nafaqat Yusuf Xos Hojib, balki, boshqa olimlar ham e'tibor qaratib kelganlar. Mutafakkir o'z xalqning an'alarini, yashash tarzini, oilaviy axloqiy tarbiya qonun-qoidalarini yaxshi o'rgangan holda, ularni falsafiy jihatdan talqin qilgan⁷.

“Qutadg'u bilig” – baxtu saodat kitobi. Asarni o'qib, ibrat olgan, undagi ko'rsatmalarga amal qilgan kishilarga saodat eshiklari ochiladi. Bu xususida adib shunday yozadi:

***Kitab ati urdum «Qutadg'u bilig»,
Qutadsu, o'qig'liqa tutsu elig.***

⁵ Юсуф Хос Ҳожиб. Кутадгу билиг (Саодатга йўловчи билим), транскрипция ва ҳозирги ўзбек тилига тавсиф. Нашрга тайёрловчи Қ. Каримов. - Т.: Фан, 1971.

⁶ <https://uza.uz/oz/posts/qutadg-u-bilig-asarining-yaratilganiga-950-yil-to-ldi-15-10-2019>

⁷ Muhamedov A.A. “Yusuf Xos Hojib falsafasida ma'naviy barkamol inson konsepsiyasi “// O'zMU xabarlarlari. – № 1/3. – Toshkent, 2025. – B. 136-138.

***(Kitobga «Qutadgʻu bilig» deb ot qoʻydim,
Baxtga eltsin, oʻqigan kishining qoʻlidan tutsin).***

Asarda davlat boshqaruvining asosiy vazifalari sifatida qonunlarni toʻgʻri qoʻllash, xalq bilan yaxshi munosabatda boʻlish, davlat ichki-iqtisodiy siyosatini samarali yuritish koʻrsatilgan. Hukmdor va amaldorlar oʻz burchlarini bilib, xalqqa xizmat qilishi lozimligi taʼkidlanadi. Shu bilan birga, asar qonun va adolatning ustuvorligini, huquqiy masalalarga alohida eʼtibor berishni targʻib qiladi.

“Qutadgʻu bilig”da jamiyatning turli tabaqalari oʻzaro munosabatlari va ularning huquq hamda burchlari batafsil koʻrsatilgan. Shoir jamiyatdagi barcha toifalarning – podshohdan tortib dehqon va hunarmandlargacha – oʻz oʻrinlari va masʼuliyatlari borligini taʼkidlaydi. Asarda ijtimoiy tartiblar adolat va axloqiy qadriyatlarga asoslangan boʻlib, yaxshi xulq-odob, maʼrifat va obodonchilik targʻib qilinadi.

Yusuf Xos Hojibning fikricha, har bir kishi jamiyatga munosib boʻlib kamol topishi kerak, bu esa ijtimoiy barqarorlik va taraqqiyotning asosi hisoblanadi. Asar ijtimoiy ziddiyatlarni inkor etmay, ularni hal etish yoʻllarini koʻrsatadi, shuningdek, hukmdorlar oʻrtasidagi ixtiloflarni bartaraf etish va hamkorlik oʻrnatish zarurligini taʼkidlaydi.

“Qutadgʻu bilig” dunyo olimlarining doimiy eʼtiborida boʻlib, oʻzbek, turk, rus, qozoq, qirgʻiz, ozarbayjon, turkman, uygʻur, ingliz, nemis tillarida ilmiy tarjimalari va tadqiqotlari nashr etilgan. 2019-yilni YUNESKO tomonidan “Xalqaro “Qutadgʻu bilig” yili” deb eʼlon qilindi. 2020-yil 27-28-noyabrda Toshkent davlat sharqshunoslik universitetida ushbu buyuk yozma yodgorlikning 950 yilligi munosabati bilan “Jahon turkologiyasining buyuk obidasi “Qutadgʻu bilig” va uni oʻrganishning dolzarb masalalari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya oʻtkazildi.⁸

Xulosa

Yusuf Xos Hojib — XI asrning yirik mutafakkiri, davlat arbobi va adibi sifatida oʻz davrida jamiyatni boshqarish, axloqiy-ijtimoiy muammolarni hal qilish, adolatli davlat tuzish masalalarini chuqur falsafiy asosda yoritib bergan. Uning asarlarida ilgari surilgan gʻoyalar bugungi kunda ham oʻz dolzarbligini yoʻqotmagan, balki zamonaviy taraqqiyot yoʻlida muhim dasturilamal boʻlib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, Yangi Oʻzbekistonda inson qadri, adolatli boshqaruv, xalq manfaatlarini ustuvor qoʻyish kabi tamoyillar ustuvor ahamiyat kasb etayotgan bir paytda, Yusuf Xos Hojibning merosi bu gʻoyalarning tarixiy ildizlarini ochib beradi.

“Qutadgʻu bilig”da ilgari surilgan gʻoyalar nafaqat oʻrta asrlar turkiy jamiyatining siyosiy-maʼnaviy poydevorini tashkil etgan, balki bugungi demokratik boshqaruv tamoyillari bilan hamohangdir. Adolat, donolik, halollik va mehnatsevarlik – Yusuf Xos Hojib ilgari surgan bosh tamoyillardir. Ushbu

⁸ <https://oliymahad.uz/41621>

qadriyatlar asosida yangi barpo etilayotgan har qanday jamiyatning barqaror taraqqiyotiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. Қадимий ҳикматлар тўплами. – Т.: Гафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. – 312 б.
2. Muhamedov A.A. Uchinchi Renessans poydevorini yaratishda Yusuf Xos Hojib falsafiy merosidan foydalanish istiqbollari //“XXI asr: fan va taъlim masalalari” ilmiy elektron jurnal. №1, 2024 йил ISSN: 2181-9874 SJIF 2022.-B. 66-69.
3. Muhamedov A.A. Yusuf Has Hacıb'ın Bilımsel Mirasının Sosyo-Felsefi Analizi. Istanbul. “Neyzen kitap “ 2024. – 170 s.
4. Ochilova D. O'zbekistonda ijtimoiy-gumanitar fanlarning rivojlanishida ijodiy ziyolilarning o'rni (1985-20021yy): tarix fan. nomz. ...diss. – Toshkent, 2023.
5. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг (Саодатга йўлловчи билим), транскрипция ва ҳозирги ўзбек тилига тавсиф. Нашрга тайёрловчи Қ. Каримов. - Т.: Фан, 1971.
6. Muhamedov A.A. “Yusuf Xos Hojib falsafasida ma'naviy barkamol inson konsepsiyasi “//O'zMU xabarlari. – № 1/3. – Toshkent, 2025. – B. 136-138.
7. <https://uza.uz/oz/posts/qutadg-u-bilig-asarining-yaratilganiga-950-yil-to-ldi-15-10-2019>.
8. <https://oliymahad.uz/41621>.